В. ВИННИЧЕНКО

НА ПРИСТАНІ

та инше

Ціна 10 коп.

Київ, 1914.

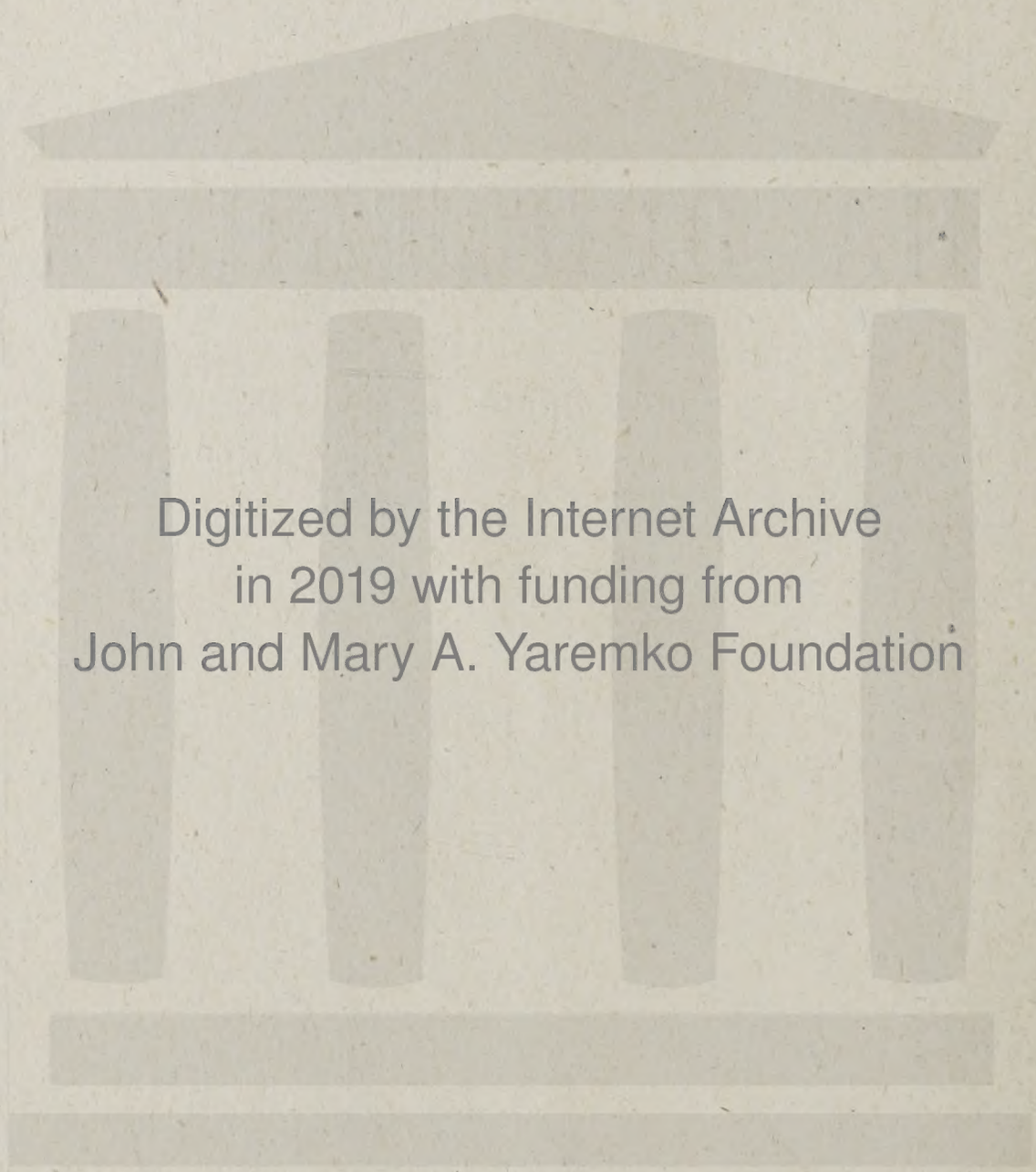

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
John and Mary A. Yaremko Foundation

https://archive.org/details/naprystanitainsh00vynn

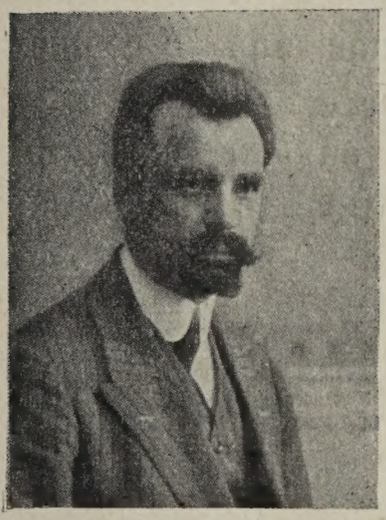

Володимир Винниченко є — щодо таланту й літературної продуктивности — найбільшим українським письменником споміж живих письменників цілої України. Народив ся 1880 р. на Херсонщині, є сином селянина-хліборoба. По укінченню ґімназії учив ся на київськім університеті. За участь в революційнім русі видалено його з університету. Був членом Української Революційної Партії від початку її основання (1900 р.). Брав найвизначнійшу участь в українськім політичнім житті, співробітничав у революційних часописях, що виходили в 1902—1903 рр. заграницею і в тих роках почав писати свої белєтристичні твори.

Володимир Винниченко є письменником „голоти“ — бідних, покривджених сучасним суспільним ладом людей, встає в обороні сих людей, кличе їх на боротьбу за краще життє, шукає нових форм життя, шукає нової моралї в співжиттю людей. Сильний, революційний темперамент письменника з безмилосердністю гураґану ламає старе, але впадає в крайности, шукаючи нового. Критична обсервація життя, яка відслонює кожде явище, велика глибина чуття, неспокійний, вічно протестуючий ум письменника кладуть свою печать на його твори й надають деяким з них характеру белєтристичної публіцистики, обнижуючи їх артистичну вартість.

1*

До найкращих творів Володимира Винниченка з артистичного боку належать його дрібні оповідання й нариси з життя працюючих кляс з перших років літературної дїяльности, подібно, як у визначного російського письменника Горького. Як і в Горького, слабшими є його більші повісти, де він порушує переважно питання особистої, родинної та громадської етики й питання відносин полів. Тими проблємами займаєть ся Володимир Винниченко і в своїх численних драматичних творах.

Найголовнїйші артистичні перлини Володимира Винниченка зібрані в третїм томі його дрібних оповідань. Се оповідання: „Момент“, „Зїна“, „Купля“ й инші.

Деякі твори Володимира Винниченка вийшли окремими книжками, щось девять томів, але багато лишило ся ще видрукованими лише в журналах, переважно в „Літературно-науковім Вістнику“.

Володимир Винниченко загально звісний також в московській літературі. Багато його творів вийшли в перекладах на московську мову, у видавництвах „Знаніе“, „Земля“, „Универсальная библіотека“ й ин.

На пристані.

Вечір. Пристань. Дніпро задумливо плюскає легенькими хвилями об беріг і маленькі човники злегка гойдають ся на них, наче грають ся.

— Параход має одійти аж у ночі і через те у самій пристані порожньо, тільки подекуди, лежучи на якійсь бочці, або, спершись на перила, мелянхолічно дивить ся у воду сторож. Зате на березі повно люду. І великими валками, й маленькими купками, і парами, й поодинці, вони сидять, лежать, ходять і вкривають собою весь беріг. Сонце, червоне, як засоромлена дівчина, ховаєть ся за високий, чорний димарь заводу і лукаво виглядає зпоза його одним оком. Але на березі вже тінь. Брудні, з полупленими стінами і якимись наче нашвидку повиковиряними вікнами єврейські „заїзди“ і „номера“ з похиленими покрівлями, з обідраними дверима, щільно стоять один коло одного понад берігом і, здаєть ся, що хтось кинув їх тут і забув, а вони зостались далеко від города і сумно дивлять ся на Дніпро своїми зеленими від старости шибками в вікнах. А коло них, наче діти їхні, всякі рундуки, будочки, стойки з булками, ковбасами, огірками, насінням, з діжечками, з рибою, про яку можна догадатись вже ступнів за двадцять, з Єврейками, Євреями, Українками, старими і молодими. Вони заклопотано тупчать ся коло свого товару, тикають його в руки покупцям, ховають гроші в засмальцьовані кишені і весь час не перестають бігать очима за новими покупцями і переляканими голосами кричати:

— Куди-ж ви, дядьку!? Слухайте, земляк, що ви хочете? Ідіть сюди! Вот тараньки, огірки. Що вам нада? Ідіть же сюди!

Деякі земляки й зупиняють ся й купують, поважно торгуючись і уважно слухаючи присягання Євреїв, деякі задумливо дивлять ся тільки на розкладене добро, лускаючі насіннє, деякі-ж просто ходять для того, щоб якось провести нудний час і, нїчого не купуючи, тільки ще більше розпаляють торговок.

— Гвалт стоїть коло рундуків. А „земляки“ все йдуть та йдуть. Сьогодня „конкуренція“ і вони спішать попасти на „дешевий“ параход. Дївчата, хлопцї, дїди, дїти, всї вони з великими клунками на плечах, стомлені, змучені приходять, заклопотано розпитують про параход і, заспокоївшись, розташовують ся десь на голих камінях і ждуть.

— Хто вони? Хто сї засмажені, потомлені люде, в сих брудних сорочках, босі, в полатаній одежинї, з сими несмілими очима, які так жадно дивлять ся на гнилі ковбаси, на смердючу рибу? Хто сї люде, яких так обережно обминають ті чистенькі панки в легеньких капелюхах, наче боять ся доторкнутись до їх запорошених сорочок і важких клунків? Хто вони?

Се заробітчане. Се ті, котрих випихає із себе село, котрі більше непотрібні йому.

— Обкрадені, обідрані тими, хто має силу обідрати, вони йдуть продавать себе, свої сили, своє здоровє, своє тїло, сором, любов; вони йдуть наймать ся до ситих, розпутних, ледачих людей, які мають землю, гроші, але які не обробляють сеї землї, бо мають другу роботу: їсти, пити і розпутничать.

Сї засмажені, стомлені люде, є ті, котрим всї говорять „ти“, котрих всякий поліцай строго зупиняє і з важностю говорить:

— Стой! Куда ідьош?... Що несьош? На заробітки? Какиї заробітки? Говори голоснѣй!... У! мурло!... Пошли вон!

І вони йдуть, сї люде, вони повинні йти, бо жадний, як їхнї очі, голод зїсть їх; вони повинні продать себе, бо дома жде їх невиплачена дань „обществу“, ждуть оцїнщики, ждуть земські, урядники, холодна, тюрма. І вони йдуть. Нї матернї

сльози, ні сила привички до рідного краю, ні коханнє, ні дружба, ні тихий гай, ні місячна ніч, ніщо не може встоять проти страшного голосу нужди.

— І вони спішать. Куди? Хіба вони знають. Ось вони дойшли до пристані; вони будуть тут ждать день, два, може й три, будуть спать на холодній землї, їх будуть ганять з місця на місце і вони покірливо, гуртом, як отара овець, будуть слухатись. Потім прийде „дешевий“ і вони посунуть на його з криком, з жахом в очах, щоб не зостатись, їх будуть лаять і штовхать матроси, буде лаять капітан, панки, поліцаї, а вони мовчки, наче справдї чомусь винні, будуть винувато товпитись, тупчитись по палубі і уступатись перед всяким, хто схоче їх вилаять. Вони покотом спатимуть десь біля пароходної машини і дим їм буде їсти очі і спірати груди. Але що їм до всього сього? Голос нужди шипить і жене їх далї. І вони минатимуть великі й пишні міста, минатимуть дворцї, палати; але що їм до них: вони не живуть там. Перед їхнїми очима, здивованими, захопленими очима будуть проходить багацтва, достатки, роскошї, втїхи, але вони йтимуть далї, бо сї багацтва чужі для них.

І вони то купками, то поодинцї сходять ся до пристанї, складають свої клунки зо всїма своїми маєтками, якоюсь дїрявою одежиною, зітхають і починають ждать. Тут і Полтавцї, й Польщаки, й Київцї, Литвини, і дїти й старі. Там співають, там сміють ся, там сидять на якихсь дошках і дивлять ся на воду, там балакають, ходять, танцюють, борють ся, бігають, лежать, сидять! А там оддалїк понад берегом робітники викочують з води тяжкі дуби і чути звідки крики, гомін і ухканнє. З міста долїтають гудки заводів, свистки паровозів; підводи з дошками, дубами те й знають, що скриплять, гуркотять — се йде віддаваннє проданої людської робочої сили.

— Попадають ся й панки, але вони якось дивно виглядають своїми біленькими обличчями, своєю чистенькою одїжю серед сих мозолястих, великих рук, босих, поранених ніг засмажених лиць, серед сієї обідраної, засмальцьованої,

грубої одежі. Але панкам тут нїчого робити і вони хутко щезають.

Сонце лїниво сїдає і рух меньчає. На великих дубах, уложених біля самих сходів на пристань, розташувалась купка Полтавців і щось їсть, голосно чвакуючи і поводячи очима на всї боки. Коло них сидять двоє поденщиків-босяків і ведуть між собою голосну балачку. Їх обступила цїла валка заробітчан і пильно слухає, вставляючи иногдї й своє і підхоплюючи регітом всяке дотепне слово. Один з поденщиків, високий, худий і якийсь весь вузлуватий. Жовта шляпа з одвислими крисами робить його схожим на Китайця, а блїде довгасте лице з похмурим носом і одним косим оком нагадує не то пяничку паламаря, не то якогось писарчука із самого глухого „присутствія“. Він говорить серьозно, строго і вживає такі слова, котрі навряд чи й сам розуміє. Другий же навпаки, підморгує до слухачів, береть ся весь час в боки, заломлює аж на потилицю свого салдацького картуза і весело регочеть ся, аж вилискуючи проти сонця своєю чорною пикою, серед якої можна розібрати добре тільки червоний ніс, бо все заросло аж по самі очі чорною жорскою щіткою.

— З сїбє смійос ся, брат мой — сурово дивлячись на його, говорить косий — із сїбє одного... Заблуждаєс ся і других заблуждаєш... Сказано: безумной...

— Е! що там сказано! — перебиває його веселий. Ти менї скажи, що таке пекло... Га?

— Сказано: безумной только може сказать брату своєму: несть бог... Панїмаєш? — серьозно дивить ся на його косий і потім строго обводить очима слухачів.

— Понїмаю! А ти менї скажи, що таке пекло. Га?

— Пекло... по божественному єсть ад. Ад то єсть гієна огненная. Но тольки не такая, котрую ти сїбє думаєш, а душевная..., печальная...

— Ну, а от монахи наші попадуть у пекло? — підморгнувши до слухачів, нахиляєть ся до косого веселий.

— Ти, брат, не моргай... — серьозно одповідає йому косий — єслї хочеш разговарювать, — разговарюй, а не хо-

чеш, не моргай... Манах манаху не рівня. Єсть манах, котрий безразлїчно праведний, — тому вмєстїлище в раю. Поняв? котрий же багатий гріхами, как і всякий міровой чєлаек, тому уготовано мєсто в пеклї. Поняв?

— Хоч і поняв, а по мойому-б узять їх усїх, витопить з їх сало та й засмалить і праведних і неправедних на йому! А то поки ще те пекло, а вони тут пекло роблять. А може скажеш не?

— Разсуждай дальше... я скажу потом...

— Та тут разсуждать нема чого... Ти мене спрашуєш, какая єсть моя вєра. А я тебе спрашую, що то за пекло, що то за мощ... Ти мєнї говориш „ад". Де той ад? А хіба то не ад — он там, на тім Дальнім Востоцї? А хіба то не пекло, як нема чого зїсти... і... випить...

— А надто випить! — зітхнувши, додає з напівсерьозним жартом коротенький, товстенький чоловічок у фартусї і в теплій шапцї з повисмиканою бавовною. Дехто смієть ся.

— Ти, брат, багато говориш про святих, а чи ти їх бачив? — Сплюнувши і насунувши картуза на лоба, говорить далї веселий. — Я, брат, вірив у їх та довірився до того, що от...

Він розводить руками, задира одну ногу в якійсь кожаній пантофлї і обводить очима своє лахміттє.

— Сам винуват..., — похмуро говорить косий.

— Сам?... — закидаючи картуза на потилицю, скрикує веселий, — ех, брат!...

Але в сей час не далеко од дубів чуєть ся якийсь пяний спів і веселий одразу спиняєть ся, підводить ся і, махнувши рукою, кричить:

— Вася!... Василь Сафянович! Пожалте-с сюди!

Всї озирають ся, тільки косий серьозний і суровий, не ворушить ся навіть.

По дорозї плентаєть ся якась невеличка фігура, боса, без спідньої сорочки, одягнена тільки в якесь жовто-зелене пальто і без шапки. Зачувши своє імя, вона зупиняєть ся, пильно дивить ся на валку і щось бурмоче. Потім підносить

палець до носа і починa лукаво грозитись, весь час гикаючи і хитаючись з боку в бік. І пяне маленьке лице його, з чорним носом і віями, з тоненькими синіми губами лукаво дивить ся на всіх і посміхаєть ся.

— Та йди-ж, Вася! — кричить веселий. Вася підходить, зупиняєть ся коло валки і, взявшись руками за поли свого пальто, важно починa розкланюватись перед всіма, схиляючи голову то на лівe плече, то на праве. Розкланявшись перед здивованою і мовчазною публикою, він подає веселому руку і, потрусивши її, зупиняєть ся коло косого.

— Спасаєс ся? — заклавши руки за спину під пальто і, похитуючись, звертаєть ся він до його.

Косий мовчки дивить ся на його.

— Ти, Вася, роскажи йому, як треба спасатись — говорить веселий.

— Спасать ся — гикнувши, питає Вася. —

— Это можна показать... Это можна... Хм... Ето, брат...

Він починa мацать рукою коло кишені штанів, хитаєть ся, лукаво моргає до публики і нарешті виймає пляшку „монополькu“. Подивившись на неї на світ, він обводить всіх веселими очима і, хитнувши на „монополькy“ головою, говорить:

— Єсть!

Всі сміють ся, а коротенький чоловік крякає, спльовує і витирає вуса.

— Можна й спасать ся вже? — пита хтось із валки.

— Хе-хе-хе! — смієть ся Вася і, перехиливши пляшку над ротом, починa смоктать горілку. Косий дивить ся на його і здаєть ся, що ніс його робить ся ще більше похмурим. Всі слідкують за ними з усмішкою.

— Смотриш? — однімаючи пляшку од роту і не витираючись навіть, говорить Вася до косого. — Може й ти хочеш спастись?... Спасайсь! Ето, брат, вєрноє спасенє...

— Смотрю і разсуждаю: — тихо починa косий, не зводячи з Васі строгого свого ока. — Чєлаек старий, уже пере-

клонний, а такими дїлами занїмаєть ся... Син на войнї, кров свою проливаєть за нас, за вєру, отечество і любов.

— Врьош... За вєру, царя і отечество! — поправляє Вася.

— Син кров проливає, а отєц... ех!

— А отєц водку проливає! — додає Вася і, знов перехиливши пляшку, починa смоктать. Але зараз же однявши її од рота, він нахиляєть ся до косого і якимсь шопотом говорить:

— Кров проливає? За вєру?... (павза) За царя?... (павза) За отечество? (павза).

Всї ждуть. Вася піднїма пляшку, шпурляє нею об землю і злісно, по московськи кінчає лайкою.

Всї регочуть ся.

— Ти, Вася, не той... не дуже...

— Що?! — озираєть ся Вася. — Как? Не дуже?... Это почему так, позвольте вас спросить? Не полагаєть ся з такими словами на чиновників?

А на міня полагаєть ся?... Га!... „Преклонний челаек?“ Сукини ссини! От, що!... Мерзавцї!... Де мой — син?... Я тебе спрашую, де мой — син?!

Усмішки на його лицї вже не видно. Щось болюче, суворе і злісне видаєть ся йому в очах і мокрих ще від горілки губах. Голос перериваєть ся якимсь нервовим дріжанням і навіть гикавка десь щезає. Всї роблять ся серьознїщими. Вася стоїть якийсь мент мовчки, важко дихаючи й сопучи носом, потім звертаєть ся до слухачів і, показуючи рукою на город, шепотить:

— Я — злодєй, я оскорбив Колю... Это вєрно... Я його оскорбив... Я — злодєй, і ето вєрно... Но...

Він зупиняєть ся і, вдаривши себе в груди кулаком, скрикує:

— Не... не я погубив Колю... Погубила його вєра і отечество!.. Да! І кров проливає... а я... От!

Він розставляє ноги, розгорта поли свого пальто і випина до них свої голі, жовто-брудні груди з якимись ямками, синяками і кущиками сивого волосся по серединї.

— Герой? А? — дивить ся він грізним поглядом на всїх. — По самой первой моді?.. „Преклонний челаек“! А ти мінї скажи, почему я должен не пить? — раптом звертаєть ся він до косого, який похмуро дивить ся кудись у бік. — З какой надобності ето нада? Га?

— Душа больше за водку... Душу нада любить — з неохотою бурмоче косий.

Вася якийсь мент пильно дивить ся на його, наче чекаючи далї, потім поволї поверта голову до слухачів і, хитнувши нею на косого, говорить:

— Хароший хлюст? а? „Душу любить“... Дак ти-ж ублаготвори ету душу... Понїмаєш? Ублаготвореніе дай!..

А чим ти можеш?... — він озираєть ся навкруги і, не знайшовши, сумно схиляє голову. Всї мовчать.

— А був, братцї, і я челаек... — з якоюсь кривою, жалкою посмішкою повертає він до всїх своє худе, знївечене лице. — Зарабатував по цїлкових у сутки. Всї Василія Швайку знали... Да-а... Коля говорить: „я, папаша, терпєть не можу тиранів... Я люблю свободу“... А я йому в рило. За що?.. З любви! Накажи мінє Бог з любви! Боявсь, що в Сібір попаде...

„Я, говорить, папаша, на вас не сердюсь, тільки ви мінє дуже обиделї“... Так і говорить, їй богу! Коля, значить, син мой єдінственний... „Ви, говорить, папаша, покланяєтесь тиранам, а я свободї... Я свободу люблю“... А?.. Хлюст?

Він озирає всїх своїми очима, в яких стоять сльози, і криво усміхаєть ся дрїжачими, синїми губами.

— На Дальнїй Восток, значить, пішов? — питає хтось серьозно. Вася мовчки хитає головою.

— Запасний, значить. Да... Много народу згубили сукині сини... Ето вєрно... Ну, та й не простив вас?

Вася мовчить, потім тихо говорить:

— Я не просив... З гордості... Думаю, нехай он просить мінє... А його й забрали... Дак я й загуляв...

— Вроді, как сицілїст, значить, ваш син? Коля, тетот?..

Вася хутко дивить ся на запитувача, якогось худого не то міщанина, не то робітника з пристані, і мовчки одвертаєть ся.

— Сиціліст, не сиціліст, а парень маладця був, — зітхнувши, говорить веселий. Тільки ти, Вася, не журись! Нехай ті журять ся, що гроші мають... Не зітхай, як нема, то й так нехай!.. А Коля тоже, брат, душу в серці має... Он должон понімать... От і край!..

З базарю чути якийсь крик, шум, голосні балачки. Всї озирають ся.

— „Я, говорить, папаша, не боюсь никово“... — Знов почина Вася, але його вже не слухають і дивлять ся до рундуків, куди починають збігатись хлопцї, дївчата, дядьки, весь нудьгуючий, чекаючий люд.

— Шо там таке?.. Диви-драка — смієть ся хтось.

— А ну, гайда!...

Всї рушають до рундуків, від яких назустріч їм суне валка заробітчан, а по серединї їх чоловік двадцять якихсь людей в синїх, чорних, сїрих сорочках, в якихсь засмальцьованих піджаках, в шляпах, картузах, з чорними у сажі руками й обличчями. Вони голосно говорять і між собою і з заробітчанами і показують головами й руками не беріг, де викочують дуби. Деякі зупиняють ся і пильно дивлють ся назад.

— Товариші — кричить якийсь чорний, як циган, рябий і присадкуватий чоловік. — Не подпускать полїцію!.. Прямо бєй і больше нїчево!

— Камнями! — підхоплює чийсь другий голос.

— Та не разбігать ся!

Заробітчане здивовані; що за люде? Звідки? Чого вони тут? що їм треба?

— Забастовка, брат! Понімаєш, забастовку дєлаем... — поясняє один з них високому парубкові в широченному брилї і з товстими губами. І біляве лице його, замазане сажою, пильно і добродушно дивить ся на заробітчан. Парубок хитає головою, але не дуже помітно, що все зрозумів.

— Весь город бастує... Заводи, фабрики, мастерські. Понїмаєш?

Дївчата заглядають через плечі парубка і серьозними, великими очима слїдкують за білявим.

— Робочі, значить... Хотять, щоб плату більшу давали, щоб харчували добре, щоб обращались з робочими хорошо... Ви-ж тоже робочі?

— А ну-да!..

— На заробітки йдете?

— А то-ж...

— Ну от! А тепер ми йдемо он туди до берега, щоб і на пристанї забастували... Як всї покинуть робити, тодї хазяйни уступлять нам...

— А то так! — додає якийсь дядько, що теж слухає його! — Отсе в нас на буряках тоже була забастовка...

— Треба бороть ся з нашими ворогами — перебиває його білявий. — Ми на їх робимо, а самі нїчого не маємо. За хазяйнів всї, а за нас нїхто. Всї вони живуть нашим трудом... От і стоять один за одного.

Валка суне все далї й далї. Тут крик, там починають співати, там спиняють; аж порох стоїть над рундуками, коло яких позоставались тільки здивовані, злякані торговцї.

Заробітчане також здивовані. Сї засмальцьовані, чудні люде так сміливо говорять про те, що вони несміло думали про себе, так дружно виступають, такий гордий вогонь горить в їх очах.

— Що то, дядьку Юхиме, городська кумпанїя! — хитаючи головою, говорить парубок дядькови, що слухав білявого. От якби й наші так!

— Е!.. — з досадою маха рукою дядько. — „Наші“ — Хіба воно що понїмає? Витріщить очі та й усе... Та й дери з його... „Наші“... Тут, хлопче, наука... Городський чоловік на всяких грамотах тобі, як чередник на худобі... А наш брат мужик що?.. Темний, як та нїч. Що сказав пан або піп, то й свято.

— А й у нас же забастовка була! — говорить якась жива, чорнява дівчина в білій хустці і з веселими очима.

Дядько хоче щось сказати, але попереду чуєть ся якийсь дружний крик, свист, гиканнє.

— Тю-у! Тю-у!..

Всї зазирають один одному через плечі і дивлять ся вперед. Зза рундуків, клацаючи шаблями, струнким рядом виступає чоловік двадцять поліцаїв і мовчки йде до берега, де викочували дуби. Там уже робота стала. Робітники, збившись до купи, з лантухами замісць фартухів, з закоченими руками і калошами штанів, глухо балакаючи між собою, стоять і ждуть.

— Ей! Товариші — враз чуєть ся чийсь дужий, дзвінкий голос із переднїх рядів валки — Бросайте роботу! Не слушайте поліції!.. Забастовка!!!

— Долой!.. Бей їх!.. — розкочуєть ся по вальці і заробітчане бачать, як сї люде кидають ся до дошок, ламають їх, виривають дубчаки-підпорки зпід рундуків, збірають каміння і біжать наперед. Парубки, захоплені, радісні, теж хапають дрючки, дошки і біжать за ними. В повітрі миготять палиці, ломаки, наче військо десь взяло ся з піками: дівчата хапають коси і совають їх в руки парубкам і дядькам. Поліція зупиняєть ся.

— Робітники з дубів потрохи починають одягатись, скидати свої лантухи і одкочувати калоші. Поліцаї щось тихо говорять між собою. Нарештї вони знов строять ся і рушають далї, наче вони нїчого й не хотїли робити.

— А!!! — розкочуєть ся по вальці — пяти показуєте?.. Ха-ха-ха! Тю-ю-у-у-у! Фю-ю... Злякались!

— Деякі починають навіть кидати навздогін їм каміння, але їх спиняють і всї рушають до робітників з дубів. Ті весело сміють ся назустріч їм і кричать:

— Шабашуєм! Гуляй наша!..

Чуєть ся:

— Ванька! Возьми мою жілєтку і башмаки!..

— Жарь до Боруха! У його пиво добре!..

Хвилин через десять на березї стихає. Нема нї косого, нї Васї, нї веселого, — вони пішли „шабашувати“ з робітниками. Тільки заробітчане, то лежучи, то сидячи, палко і голосно розмовляють про забастовки, про поліцію, про ті рани, які завжди болять і не гоять ся.

Сонце вже сїло. На тім самім місцї, де балакав Вася, сидять уже другі й про друге балакають. На голій землї, якось скрутившись, босий, в полатаних штанах і дуже заношеній простій сорочцї лежить самотою якийсь парубок і подивляєть ся на всїх якимись зляканими, напруженими очима. Широке, біляве лице його з безформенним носом і потріскаными губами, якесь забите, безпомічне, з якимсь виразом страху, суму й одчаю.

— Ну, а от... Сї украшенія... зорі, скажемо, місяць і се од природи? — чуєть ся серед Полтавцїв.

— А-а... такі-і... — незадоволено протягує той самий голос.

— Ну, та що?.. А лучче, як тобі дадуть про Бову Королевича?.. От з такими зробиш забастовку!.. Якже!..

— Якже ті книжки добути? — вмішуєть ся другий, товстий і ледачий голос.

— Е! як!..

Оповідач, видно, й сам не знає, але щоб не показати того, смокає язиком, хмикає і робить такий вигляд, нїби се дуже небезпечно говорити.

— Далеко, чи що?

— Хм... Воно то... Тут, брат... не той...

Але його виручає гудок десь далеко на Днїпрі. Він схоплюєть ся і починa слухати...

— Параход!... Параход іде! — починають турбувать ся всї.

Самотний парубок теж підводить ся, несміло дивить ся на Днїпр і знов лягає. Турбованнє було даремне, бо гудок від „буксірного“. Всї вертають ся і коло самої парубкової голови розсажують ся дївчата. Одна з них русява, з великими, мрійними очима і якимсь повним жалю виразом губ уважно дивить

ся на парубка і одвертаєть ся. Потім знов озираєть ся, і зустрівшись з його сумним, зляканим поглядом, знов одводить свої очі і починa щось шепотіти своїй сусїдцї. Та також дивить ся уважно на парубка.

— Чого ви на мене дивитесь? — тихо говорить він — хіба я вам що зробив?

В голосї йому чуєть ся щось також злякане і хворе.

— А хіба не можна дивитись? — смієть ся сусїдка.

— Усї дивлять ся... Наче я... що... Ви, мабуть, думаєте, що то я витягнув у того хлопця гроші?

— Еге! Драстуйте вам!.. Того, що вкрав, вже піймали давно, а ми ще будемо на тебе дивитись!.. — хита головою сусїдка.

Русява-ж мовчки не зводить очей з його, пильно обдивляєть ся на його босі ноги, на хворе, злякане лице, на страшну убогість його убрання.

Парубок якийсь мент дивить ся на сусїдку своїми мутними очима і знов тихо говорить:

— Менї так страшно... Ви не будете бить мене?..

— Хто бить?

— Ви...

— За що?

— Я боюсь... Ви може не знаєте... що той.

Дївчата здивовано дивлять ся на його. Він підводить голову і сїдає зручнїще.

— Де-ж твоя одежа? — питає сусїдка.

— Нема... Я так... Я покинув хазяїна... Мене хотїли вбить...

— Хто?

— Щось як поженеть ся, а я тїкать і покинув... І чоботи були... За Єлисаветом... У полї... Воно як поженеть ся, а я тїкать та й утїк...

— Може ти їсти хочеш? — пита русява. Парубок зиркає на неї, потуплюєть ся і нїчого не одповідає. Русява схоплюєть ся, біжить до своєї одежі і хутко вертаєть ся з великим шмат-

ком хліба й сала. Парубок несміло, не довіряючи, дивить ся на неї і не бере.

— Та бери-ж. Чого ти? — ласкаво говорить вона...

— А ви-ж... вам же... самим треба.

Йому, видно, страшенно хочеть ся їсти, але він все-таки не насмілюєть ся взяти і тільки скоса подивляєть ся на протягнутий хліб. Але дівчата силою всовують йому хліб і сало в руки і він почина жадно їсти. Вони навмисне одвертають ся і починають щось байдуже балакати проміж себе. Раптом обидві хутко обертають ся: схилившись головою за дуби, безпомічно звісивши руки з хлібом, парубок голосно ридає.

— Чого ти! — здивовано, зтурбовано і з жалем в голосі скрикують разом дівчата.

— Ви такі... добрі... Вам... вам... мабуть, самим... треба хліба... Нате... Я не хочу...

І парубок поверта до їх своє мокре, негарне, худе лице і протягує надгризений, невеличкий вже шматок хліба. Здивовані дівчата, не знаючи, що говорити, мовчки дивлять ся на його.

— Беріть... я не хочу... Ви мене ще битимите. Дід казав, не їж і не кажи нікому... Всі так дивлять ся на мене... Я не міг більше служити... Там в економії бють. Я утік і грошей не взяв.

— Та якже ти тікав так? Та се в тебе й нема нічого? Ні одежі, ні грошей, нічого? — з глибоким жалем пита русява.

Парубок дивить ся на неї і очі його знов укривають ся слізьми. Незвязно, плутаючись, він починає говорить, і можна розібрати тільки, що він десь служив, утік звідти і тепер голодний, без одежі вертаєть ся в полтавську ґубернію до дому. Можна також розібрати, що голод одняв у його розум і що сей страх, який дивить ся з його хворих, божевільних очей, буде вже все житте давити його злякану душу, буде страшними провидами носитись в його слабому мозку і не буде вже спокою нещасній жертві всяких „економій“.

Потроху коло парубка збіраєть ся ціла валка заробітчан. З глибоким жалем вони дивлять ся на замученого брата і хто знає, які думи, які почування пробігають по них. Хто зна, чи не будуть і вони повертатись до дому такими, чи зостанеть ся в їх душі сей жаль і чи не заросте їхнє серце жорстким буряном злоби на всїх і на все?

Знов далеко на Днїпрі густо і глухо гудить гудок і знов всї біжать до берега, слухають, розпитують і мляво вертають ся назад.

— Буксірний!

Парубок згорнувшись під дубами на голій землї, тихо схлипує і здрігуєть ся. Стає все темнїще й темнїще. Далеко на горі жовтїють городські вогнї і нагадують, що там живуть самі довольні люде, що там живуть ті, які забрали собі і розум парубка, і сили його, і честь сих дївчат, і щастє всїх сих змучених, стомлених людей, забрали і роскошують в тих спокійних, гарних домах, не на голій землї й не за недогризеним шматком чорного хлїба.

Балачки стихають. Днїпро задумливо, журливо плюскотить об беріг хвилями і, темний сам, здаєть ся, знає долю сих чекаючих людей і хмуро хмурить ся од неї.

Хома Прядка.

Менї було девятнадцять лїт. Се такий вік, коли людина мусить як найшвидче витрачати безупинний прибуток своїх сил. А в тратї сїй для неї радість, втїха, майже цїль самої трати.

Світ здаєть ся неосяжним, повним тайн, принади, повним хвилюючих обіцянок. Се той вік, коли людина приймає в свої груди найбільший біль, найдужчі страждання і в них топить надлишки своєї буйної радости. В таку пору думаєть ся, що кожному радісно розпяти себе за друзї свої, кожному любо віддати себе за страждання ображених.

Але се помилка.

З такою помилкою я зазнайомив ся вперше, коли менї надходив девятнадцятий рік.

В той час в душі моїй жили козаки, Сїч Запорозька, гайдамаки, уперте, велетенське прагненнє волї та боротьба за неї. Україна менї здавала ся безкрайою, невичарпаним джерелом великих можливостей. І через те, що вона була безкрая, я й хотїв власними ногами обійти її, власними очима побачити всї тайни її.

Я одяг ся в свиту, добрі чоботи, в торбу поклав пару сорочок, прокламацій, брошур і рушив.

Було се рано в лїтї. Жнива ще не починались і хлїб стояв в радісній задумі. Степ буяв та сміяв ся цїлі днї круг мене, немов і йому було тільки девятнадцять лїт, немов нїколи на йому не проливалось нї крови, нї поту, нї слїз.

Мене часто підвозили селяне, а часом і ночувать лишали в себе. Я їм щедро й гаряче віддячував за те проклямаціями

та брошурками. Селяне в ті часи були ще невинні, як Адам і Ева в раю, і брали мої подарунки охоче. Вони їх зараз же починали читати і цїлком згожувались зо всїм, що там було написано. А написано було як раз про те, про що, звичайно, найбільше думають по селах: про панів, про землю, про горе темне та давнє.

* * *

І от одного дня, стрічаючись з людьми, я у відповідь на свої балачки почав чути все про одного чоловіка, на прізвище Хома Прядка.

Сей — Хома Прядка жив у ближньому селї і „добре знав усї сї дїла“, як сказав менї один селянин. Се був — не більше й не менше як герой. Перш усього він був невловимий. Десять лїт його ловила поліція, — не могла піймать. Військо кликали, засїдки робили, — як дух крізь пальцї пройде і нема. Цїлі села оточували москалями, собацї не можна проскочить, а Хома Прядка переодягнеть ся собі за пана, розляжеть ся в каретї і гайда просто на військо. Пропустять та ще й „честь оддадуть“.

Ловили-ж Хому Прядку за те, за що завжди поліція ловить народнїх героїв: „Він здорово стояв за простий люд“. Було раз навіть так, що вся околиця, — сїл десять-двадцять, піднялась на панів; Хома Прядка попереду. Та тільки військо вирятувало панство. Силу людей побито, немало до Сибіру заслано, а Хоми все-ж-таки не спіймали й тодї.

Та колиб не зрада, то й не знати, чи й піймали-б його коли небудь. Зрадила-ж Хому його любка, дївчина, до якої ходив він. Чи на гроші поласилась, чи так налякали її, — тільки як прийшов Хома до неї, а вона й подала знак поліції. Поліція-ж та військо вже заранї знали. Як влетїли москалї в хату, як кинулись до Хоми, а Хома — рраз! — і покотилась салдатня, Хома другою рукою рраз! — і залила ся кровію долївка. Довго брали Хому і таки взяли; взяли, закували і укинули до вязницї. Присудили до Сибіру, в каторжні роботи.

Але Хома не покаяв ся, — одбув своє і тепер знов воює з панами.

* * *

Я лежав у гаю в соковитій, пяно-пахучій осоці. Власне, спати в осоці невигідно, — вохко, душно і кусають комарі. Але зате як мягко, як просторо, як пяніє кров од духу трав роси, од сочистої незайманої землі!

Над горою стояв місяць. Він пяненько посміхав ся, шапка на бакир, немов підвинив десь і повертавсь до дому. Навкруги таємна тиша і загадковість самоти.

Я не спав, менї не до сну було. Треба було насамперед рішити, як краще нам з Хомою Прядкою зробити повстанне. Чи спочатку зєднати всї села і тодї усїм разом виступити одностайно і могучо; чи підіймати село за селом, іти пожежою, захоплюючи крок за кроком неоглядні простори!

Питанне було досить серьозне, складне і відповідальне. Я рішив одкласти й обговорити його разом з Прядкою.

Далї — конче треба було менї обміркувати, яким способом передати звістку товаришам, щоб поспішили до нас на поміч. Писати почтою — небезпечно. Самому їхать назад — не випадало. Очевидно, посланця треба було посилати. Ну, тут уже Прядка мусїв когось вибрати.

Потім багато, більше нїж комарів, які вили ся круг мене, виникало і тануло в моїм мозку плянів та думок. Але всї вони сходились, як радіюси до центру, до Хоми Прядки. Під ранок менї вже ясно було, ще без Хоми, властиво, менї трудно щось рішити. Отже негайно до Хоми! Раз-два!

Я схопивсь на ноги, злякавши якусь пташину на вербі, скинув бриль і почав вмивати ся росою. Потихеньку, обережно підставивши долонї під широкі, як зелені ножі, стебла осоки, я легенько струсював з них срібні, трепетнії краплї. Свіжість гаю, неба, поля, зеленї лежала на моїх руках. Коли її набралось стілько, що могла змочить лице, я почав вмиватись. На мене кисло дивив ся зблїдлий місяць. Бідний хлопчисько! На похмілля йому, певне болїла дуже голова, аж посинїв сїро-

маха. А зате за стриженою круглою лїнїєю гори зарумянювалось небо. Закурили ся долиною тумани, почали виразнїще виступати дерева, кущі, батожиста витка дорога по той бік яру. По тій дорозї я мав іти до Прядки.

* * *

Се було зовсїм недалеко, „верстов з пятнадцять з гаком“. Так принаймнї сказав менї останнїй дядько, з яким я балакав про Хому.

Години через три я вже пройшов пятнадцять верст. По ланах не чорнїли комашньою постатї людей, — жнива ще не почались; але по луках косили сїна і звідти нїс ся дзвякіт кіс, дївочий сміх, пісні, там, здавалось, без утоми одбував ся танець працї. Сонце блискало на сталї кіс, на росистих покосах, на зубах дївчат, які кричали до мене, вимахуючи граблями. Вони закликали мене до себе, помогти їм. Я-б з великою охотою пристав до них, але-ж менї не було часу, треба було поспішати до Прядки. Зоставало ся пройти тільки „гак“ і я вже буду у його.

Але, дивна річ! — виявлялось, що до Хоми ще липалось знов „верстов десять з гаком“. Значить, перший гак складав ся з двох частин — десяти верст та ще одного гака. Добра справа! Скільки-ж тепер сей уже гак матиме верст і гаків?

Я мусїв спочинути. Лїг у сивому житї, поклав торбу під голову, витягнув ноги, — славно! Жито мягко, привітно шелестїло наді мною, як старенька, любляча бабуся, тїнню прикриваючи від сонця мою голову. Сусїди мої, — червоні, блїдо зелені, сїрі, синї кузки — поводились зі мною чемно. Спочатку вони полякались і деякі від страху попадали на землю до гори ногами, удаючи, що цїлком мертві. Хитрий нарід! Але потім, бачучи, шо я нїяких аґресивних намірів не маю, ожили і почали знайомитись зі мною. Стрекочучи, шепелявлячи, вони навипередки старались розсказати менї своє життє. Деякі аж на нїс менї сїдали, щоб бути ближче всїх. Але таких

я зараз зганяв, я не люблю фамілярности. Деякі бавили мене ґімнастичними вправами. Вони лазили по стеблах, перекидались, висїли на лапках, стрибали. Був там, памятаю, і один жук, поважний, серьозний, з похмуро-заклопотаним виглядом. Він ні на кого не дивив ся, щось усе шукав у землї і уперто мовчав. Він менї нагадав мого незабутнього учителя математики. Я довго слїдкував, як він перебирав лапками, і раптом бачу, — він тримає в руках перо. Я не здивував ся, але менї стало неприємо, бо я зовсїм не готував ся до лєкцій. А жук погладив себе по бородї і сказав: „Так. Тепер прошу менї одповісти, що станеть ся з Хомою Прядкою, коли ми зробимо над ним операцію по біному Нютона. Прошу зробити". Я сього не міг виконати. Тодї жук узяв перо і наставив його проти мене. І з пера почав литись менї в лице пекучий огонь. Я крутив головою, жмурив ся, але нїчого не помагало. Лоб, щоки, ніс менї палали. Тодї я шарпнув ся і розплющив очі. І мусїв зараз же знов заплющити їх, сонце лило на мене таку силу гарячого світла, що я міг осліпнути. Швиденько одвернувшись, я підсунув голову під зелені тонкі ноги жита і знов заснув.

* * *

Над вечір, одмахавши усї „гаки", я підходив до села, де жив Хома Прядка. Воно лежало, як в колисцї, у затишному наддніпрянському лузї. З гори менї було видно далеку блискучу смугу Днїпра. Старий козацький батько поважно і спокійно грів своє блискуче тїло під червонявими вечірнїми промінням сонця.

Перед селом я спочинув, — до Хоми я хотїв прийти молодцем, йому не треба вялих баб.

Спочинувши, я твердим кроком пішов у вуличку, зарослу старими, пахучими вербами. І зразу мене обхопили дивні чари сього села. Серед наших степів таких сел не буває. У нас усе видно, око просить простору. У нас тягне за обрій, де небо таємно зливаєть ся з землею, ховаючи тайни. Наша туга — на широких, біжучих в неосяжну далечінь зелених хвилях. Сухий

вітер, могили, як несчислені груди матері-землї, далекий сілует забутої тополї на руїнах давнього панського дворища... Наше минуле, — як перекотиполе, — непосидюче, змінливе, нестале.

Тут же кожний тин ховав слїди столїть. Вуличка, як коридори старих замків; подвірря — тїсно скупчені, щільно одгорожені плетеними, обмазаними парканами; хати в глибинї заховані від чужого ока. На почорнїлих від старости покрівлях — зелені пухкі плями моху. А самі покрівлї, як низько насунені на лоби шапки дядьків. Стїни хат білі, чисто великодні сорочки дївчат, а над вікнами, немов вишивки, кольорові визерунки.

Життє десь в серединї, в глибинї сих високих, десятками лїт мазаних тинів. Здаєть ся, кожне подвірре мусить мати свого власного старого старезного дїда, який ще бачив козаків, тут же в сьому селї, на сьому самому подвіррю. Навіть верби тут були не такі, як у нас. Нашї верби — молоді, недовговікі, стоять десь за городами, біля води. Тут же вони — скрізь товсті, широковіті, з дуплами, в яких білїють голови дїтлохи, вони покривають своїм гиллєм хати, повітки, вишневі садки. Од них цїлий день стоїть холодок у затишних, витких уличках, вони надають селу непереказуєму інтімність, таємничість.

Я йшов попід тинами, які кругло загинали ся то в лїво, то на право. Крізь віти верб червонїла в горі сива хмаринка, а за нею далеко синїло небо.

Треба було спитати, як пройти до Хоми Прядки, а на вуличках нї душі, тільки за тинами чулись иноді голоси та десь далеченько виспівувала дївчина.

Нарештї я надибав молодицю. У неї на голові намотана була чорна хустка з зеленими китицями. Вона несла воду в деревяних відрах, плавко й легко хитаючи ними.

— А чи не можете менї сказать, тїточко, чи далеко живе Хома Прядка? — сказав я. Потім злегка підняв бриль і додав:

— Добридень.

Молодиця зараз же поставила відра на землю і охоче повернулась до мене.

— Доброго здоровя. Хома Прядка? А, матїнки мої, та чому-б я не могла сказати? Адже-ж, слава Богу, язика маю, ще не одібрало, хай Господь милує. Хома Прядка, кажете? Таки сам Хома, чи, може, Денис? Бо в нас тут аж двоє Прядків. Один, виходить, Хома, а другий Денис. Єсть ще й третїй, так той ще торішньої весни виселив ся на ринбурзькі степи. Та вам якого?

Дїйсно, язик у баби таки був і до того, видно, не дурно хлїб у неї їв, — працював щиро.

Я сказав, що менї не Дениса і не того, що виселив ся, треба, а таки самого Хоми.

— Ага! — хитнула вона головою. — Старого, значить. Е, до старого таки більше ходять. Здалеку самі? Глядїть, що аж з степів, еге-ж угадала?

— Угадали.

— Е, я-б таки не вгадала! Так, так... Ходять, ходять до старого. Та Бог його святий відає, чи то пособляє. Як то кажуть: „Бог, Бог, а сам не будь плох“. А що? Не так кажу?

Який Бог? І чого ходять до старого? Але, на жаль, я не встиг розпитати бабу, бо її хтось покликав через тин і вона, підхопивши відра, швиденько проговорила:

— Ой, кличуть! Так ви йдїть оттак просто. Там зараз буде хата з новими ворітьми і зеленими віконницями, так ото й Хома Прядка. Хай Бог помагає. Прощавайте.

Я, роздумуючи над чудними словами жінки, пішов далї.

* * *

От і нові ворота. Жовті стругані дошки неприємно крикливо жовтїють серед зеленї і темних кольорів тинів та повіток. Зелені віконниці теж нї до чого, мабуть, причеплені пізнїйше.

Я помалу вхожу в подвірря і простую до хати. Сказати правду, — я так хвилював ся, що аж піт мені виступив.

На мій стук у клямку вийшла стара висока костиста жінка, в білій сорочці і чорній спідниці. Мускули на смугляво жовтій шиї міцно і твердо випинали ся, піддержуючи сувору гарну голову.

Вона мовчки уклонила ся, чекаючими чорними очима уважно дивлячись мені в лице.

— Тут живе Хома Прядка?

— Тут. А вам що треба?

— Маю дїло до його.

Вона ще раз озирнула мене з ніг до голови і мовчки одчинила двері в хату. Я скинув бриль і ввійшов.

За столом теж у чистій білій сорочці з чорною стьожкою сидїв старий дїд, козацькі, довгі вуса падали в низ, а очі зпід кошлатих брів дивились на мене пильно і мягко.

Я привітав ся. Хома Прядка ввічливо й поважно одповів мені тимже, одночасно присовуючи до себе якусь товсту стару книгу. Баба стала біля полу, не зводячи з мене строгого й непокоячого мене погляду.

— А що скажеш, парубче? — ласкаво спитав дїд.

Я проти волї почухав ся. Якось виходило не так, як мені мріялось. Баба ся... На віщо вона? Що за баба? Хиба Хома був жонатий?

Та багато треба сказать... — промовив я нерішуче і хвилюючись. — Та як почать, не знаю...

Дїд і баба мовчали.

— Ну, добре. Буду говорить прямо. Таїтись з вами нема чого. Я прийшов до вас, щоб нам разом узятись до того дїла, за яке колись вас до Сибіру завдали... Багато я наслухав ся...

Але тут я мусїв зупинитись. Дїд якось занадто живо присунув до себе книжку, немов захищаючись нею і на лиці його з обвислими вниз щоками промайнув вираз, зовсїм невід-

повідний моїм словам. А баба раптом ступила до мене і не то здивовано, не то погрозливо спитала:

— Як ти сказав? Яке дїло?

— Я змішано витер піт, що лоскотав мене на щоках. Менї стало нестерпно душно. Я мусїв навіть свитку розкрити.

— Та ти не роздягай ся тут! — сказала баба. — У нас не коршма. Кажи, за яким дїлом прийшов. Коли хочеш, щоб дїд на покалїпсї тебе вичитав, то хай Бог благословить. А инчих дїл дїд не знає...

Який „покалїпс“? Нїякого „покалїпса“ я не хотїв.

Дїд трівожно й боязко хитав головою за кожним словом баби і старечими руками совав книжку по столї.

— На покалїпсї читати? — нарештї спитав я.

— Еге-ж! Святе письмо. Яка доля добі судить ся, яким нещастєм має тебе Бог благословить, усе тобі дїд скаже. За одне читаннє — руб, а як за салтирьом, то два. Так люде платять, так і ти.

Я сидїв на лаві і непорозуміло дивив ся то на грізну бабу, то на дїда з жовто-білими довгими вусами.

— Чекайте! — сказав я. — Та ви дїду, Хома Прядка, чи нї?

— Та таки Хома... і Прядка — нерішуче промовив дїд.

— Той, що колись підняв аж три волостї на панів та...

Але баба не дала менї говорити.

— Які волостї?! Чого тобі тут треба? Хто ти такий?! Нїчого того не було, що тобі набрехали десь люде! Іди собі краще, хлопче, звідси, а то як покличу врядника, то буде тобі волость...

Тут уже й я не витримав. Так сей порохнявий дїд — є той Хома Прядка, який трощив десятками Москалїв і на Сибір ішов за тих, кого він тепер „покалїпсом“ дурить?! І ще сміє казати, що того не було.

Я скочив на ноги і ступив до столу. Баба, було, кинулась до мене, але я так подивив ся на неї, що вона мусїла зупинитись. Памятаю, кров, як пара в паровику, билась менї на висках.

Дїд вирівнявсь і неспокійно дививсь менї просто в лице.

— Так, ви кажете, що нїчого того не було? — визвірився я на його — нї? А не було, що пани вмочали мужиків у бочку з дьогтю та потім їх запалювали, як смолоскипи? Нї? Не було, що Хома Прядка за сестру свою розідрав на двох деревах пана, котрий зґвалтував її? Скажете, не було? А не ловили Хому як вовка зграями псів у лїсах над Днїпром? Не тїкав він у плав через річку? А не було хіба, що всї села з дїтьми й старими дїдами ішли виручати Хому, як його зловили в подраній корчмі? Нї? Не було? Чого-ж ви мовчите? Як ви смієте мовчать? Хіба не було, що весь край як один чоловік повстав за Хомою до волї і людського життя? І хіба за се не запхали Хому на Сибір? Нї, сього не було?! Кажіть!

Дїд все ширше й ширше дивив ся на мене. За кожним моїм словом його немов шарпало щось то з того боку, то з другого. На безживних, зморщених щоках навіть кров заграла.

І раптом не витримав старий. Схопившись на ноги, блиснув очима, підняв руку і з несподїваною силою вдарив кулаком по книзї.

— Було!! — крикнув він розпалено. — Все було! І ловили, і Сибір, все було, сто чортів його матері!

Дїд переродив ся. От тепер я бачив самого Хому Прядку. Се був той самий, кого я шукав. Той запальний, незломний, повний буйних сил, яким треба дати вихід.

І вмить, як буває після останнього блискучого проміння сонця, все примеркло й погасло. Між дїдом та мною стала висока, сувора баба.

— Геть під три чорти звідси! — скажено крикнула вона, топнувши на мене ногою.

Дїд у той же мент весь ослаб, винувато заклїпав очима і швиденько сїв на місце, присунувши до себе „покалїпс“.

— Що „було“?! — повернулась до його баба. — Що було, старий ти дурню? Ти? Було та ще хочеш? Мало тобі було добра по Сибірах та полїціях, ще на старости лїт за-

хотів? А ти геть мені з хати, бо враз тобі рогачом голову провалю! Я тобі покажу ходить!

Я подивив ся на дїда, на бабу, мовчки взяв з лави свою торбу, закинув за плечі, надїв бриль і, не сказавши ні слова, вийшов із хати.

Небо вже було без рожевих відблисків сонця, — темне й задумане. Над горою зеленкувато білим вогнем проміняcто горіла зоря вечірова. Верби стояли тихо, винувато, немов соромлячись. Десь за ними молодий жіночий голос співав давню стару пісню, до якої за довгий вік її налипло стільки смутку та скорби.

Я помалу вийшов у поле і лїг на горі за селом у високій пшениці. Молодий сум боляче і солодко обгортав мою стомлену голову. Над далекою блискучою смужкою Днїпра стояв місяць і дивив ся на мене з теплим розумінням.

Ніч у тюрмі.

Тихо, тихо... В коридорі
ледве ходить вартовий;
в небі ясно сяють зорі;
світить місяць молодий
і сріблом своїм безшумним
сумно грав на стїні,
і поснулі мрії—думи
будить з болем у мені.
За тюрмою вал чорніє,
а за валом... там усе!
там Днїпро—он, ледве мріє,
звідти радістю несе,
там життє, там люде, браття!
А по сей бік... тут тюрма!
Є тут штик, кати в, грати, —
а життя, людей... нема!
Тихо, тихо... Клен дрімав...
Місяць грає на стїні...
Ша!... за валом хтось співає!

Притулившись на вікні,
жадно звуки ті хапаю,
звуки волі!... Ніч пливе,
майська ніч, жива, палкая,
в яку смерть лиш не живе...
Смерть та ми, мерці живії...
Пісня стихла вже давно,
я-ж сижу все... А палкії
думи линуть за вікно...
Тихо скрізь, як в домовині...
Плакать хочеть ся, ридать,
головою бити стїни,
щоб не чуть, не бачить грат...
Але нїжно, як кохана,
вітер гладить волос мій
і шопоче про бажаний,
тихий, радісний спокій.
„Не до віку, любий, грати, —
— він шопоче, — буде час,
будеш, рідний, й ти стояти,
в битві лютій серед нас“...
І шопоче він про волю,
про могучу боротьбу,
про грядущу, иншу долю,
про свободу ту святу,
що на гратах, на вязницях,
на салдацькому штику
гордо, ясно загорить ся
й всеросійськую тюрму
з буйним шумом розруйнув
і на порох рознесе...
Він шепоче і милув
теплим подихом лице,
і з любовю, як кохана,
нїжно гладить волос мій,
і шопоче про бажаний,
тихий, радісний спокій...